

BUTLLETÍ

GRUP d'ESTUDIS SITGETANS

Any XLII

Novembre del 2017

Nº 163

JOSEP CARBONELL I GENER I EL MANIFEST DESVIACIONS EN ELS CONCEPTES DE LLENGUA I PÀTRIA

Manuel Alquézar i Montañès

El dia 15 de juliol d'enguany, va fer exactament 38 anys, ens deixà Josep Carbonell i Gener. Són molts anys, i és normal que hi hagi qui es preguntí qui va ser aquest personatge, per què un dels carrers de Sitges porta el seu nom i per què el Grup d'Estudis Sitgetans fa cada any un concurs d'investigació amb el nom de Josep Carbonell i Gener. En aquesta article no pretenc, ni és possible, donar-lo a conèixer amb profunditat, i per altra banda, ja l'any 2000 es va publicar una magnífica i completa biografia de Josep Carbonell, escrita per Vinyet Panyella.¹ Parlaré només d'un dels fets de

l'activitat de Carbonell i Gener que va tenir un cert ressò en la vida intel·lectual i política de la Catalunya dels anys 30, l'aparició d'un manifest, signat per un bon nombre d'intel·lectuals, que atacava idees expressades per Carbonell i Gener i el seu amic J. V. Foix.

El 6 de maig de 1934 va sortir publicat al diari barceloní *La Veu de Catalunya* un manifest amb el títol de *Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria*, signat per un gran nombre de persones de lletres de Catalunya, encapçalades pel fillòleg Pompeu Fabra, manifest que va ser reproduït en el número 16-17 de

la revista *OC*, butlletí oficial de la Societat d'Estudis Occitans, que tenia la seva seu a Tolosa, i en la qual publicaven habitualment articles molts escriptors catalans.

Convé fer una mica d'història. A meitat del segle XIX es produí, en ple romanticisme, el revifament de la cultura i de les lletres catalanes que es coneix amb el nom de Renaixença, i que va tenir com a data simbòlica d'inici la publicació, l'any 1833, de *L'oda a la pàtria* de Bonaventura Carles Aribau. Al sud de França, a Occitània, tingué lloc, més o menys per la mateixa època, un moviment semblant, conegut també amb el nom de Renaixença, el mo-

Loís Alibert acompanyat, d'esquerra a dreta, per la seva dona Maria Latour, Josep V. Foix i Josep Carbonell i Gener.

ment més important del qual va ser la publicació, l'any 1859, de l'obra cabdal del poeta occità Frederic Mistral, *Mireia*.

En aquells anys, les relacions entre catalans i occitans foren molt intenses, les paraules "germanor" o "comunitat eterna de destí" sovintejaven en els escrits i en les declaracions tant d'uns com d'altres². Però a finals del segle XIX i per diverses causes, aquelles bones relacions, es van anar esmorteint de mica en mica, fins arribar a ser pràcticament nul·les.

Per altra banda l'entitat cultural occitana més representativa, coneguda amb el nom de Felibritge, entrà en procés de decadència, agreujat, a més, per la desaparició del poeta Mistral i l'esclat de la primera guerra mundial³. No va ser fins a la dècada dels anys 20 del segle XX, que aquestes relacions es van reprendre, i una de les persones que va contribuir, de manera molt significativa, a aquesta represa va ser Josep Carbonell i Gener, junt amb seu amic, el poeta Josep Vicenç Foix.

Per altra banda, les circumstàncies polítiques i culturals havien propiciat a Catalunya una segona renaixença. La persona que exercí de catalitzador de les inquietuds que en aquell moment es manifestaven al país va ser Enric Prat de la Riba. En l'aspecte polític, el 1917 creà la Mancomunitat, que, encara que només tenia funcions administratives, va representar, després de la publicació dels Decrets de nova Planta el 1716, el primer reconeixement per part de l'estat espanyol de la personalitat i de la unitat territorial de Catalunya.

I en l'aspecte cultural, l'any 1907 va crear l'Institut d'Estudis Catalans, institució que tindria un gran paper com a motor de la cultura catalana. Va ser el mateix Prat de la Riba el que va encarregar a Pompeu Fabra, l'elaboració d'una gramàtica que normalitzés l'ús i la grafia de la llengua catalana: el 1917 es publicà la primera gramàtica catalana moderna i el 1932 el *Diccionari general de la llengua catalana*.

Al nord dels Pirineus les circumstàncies no eren, en canvi, les mateixes. Occitània formava part de l'estat francès, fortament centralitzat, que menyspreava la cultura occitana i la considerava una manifestació provinciana. Com escriu Robèrt Lafont, el 1968, a la revista *Serra d'Or*, les classes populars consideraven la seva llengua com un *patuès*, és a dir, com un dialecte francès corrupte, i tenien, majoritàriament, el desig, potser subconscient, d'abandonar la llengua dels seus avantpassats⁴.

"A Occitània", deia Josep Carbonell i Gener a *L'Amic de les Arts*, "encara que la ciència ha fet el seu camí, ha mancat ... l'ordenador de la cultura i el relligador de les diverses cobejances que Catalunya trobà en la persona d'Enric Prat de la Riba... I aquesta manca de lideratge ha fet que, en l'aspecte cultural, portin un retard d'uns cinquanta anys respecte a Catalunya ... Les terres d'Oc són plenes d'un llevat mag-

nífic i d'homes formidablement dotats per arribar abans de cinquanta anys a resultats culturals, si més no paral·lels, als que hem obtingut nosaltres amb ço que va de segle"⁵.

Des de Catalunya, Carbonell volgué contribuir a fer que Occitània retrobés, com més aviat millor, com ja ho havia fet Catalunya, el seu paper dins de la Romània, i ho volgué aconseguir mostrant als occitans les experiències positives catalanes. No es tractava de proclamar la superioritat catalana, que era del que l'acusaven una part dels intel·lectuals occitans, sinó de donar suport a l'occitanisme. "Es tractava", com diu Vinyet Panyella, "de crear un coixí per a Catalunya. França sempre va a lo seu sota l'aparença d'amistat. Ells no faran mai la tasca occitana. El coixí era un total suport al nacionalisme, sobretot en el pla cultural, per contrarestar el centralisme de París i Madrid"⁶.

Per a dur-ho a terme, Josep Carbonell i Gener creà i va ser director, a Barcelona, l'*Oficina de Relacions Meridionals*, que pretenia convertir en organisme oficial, depenent, en un principi, de la Diputació i després de la Generalitat. No ho aconseguí, i, encara que aquesta oficina depengué econòmicament de les subvencions oficials, no va passar de ser una entitat semipública. "L'Oficina", segons paraules del mateix Carbonell, "ha de ser l'òrgan d'expansió i prosperitat cap a llevant de les terres peninsulars de cultura catalana"⁷.

Com és conegut, Josep Carbonell, va promoure i dirigir, a Sitges, diverses revistes, entre les quals hi ha *L'Amic de les Arts*, una revista de cultura que depassà l'àmbit local per a convertir-se en un referent de la cultura catalana de l'època. Com afirma Coll i Alentorn, "no es pot parlar de cultura catalana sense parlar de *L'Amic de les Arts*"⁸. En van sortir 31 números. El primer, el maig de l'any 1926, l'últim el 31 de març de 1929. Cito aquesta revista perquè entre els seus números n'hi ha un, el 21, publicat el 31 de desembre de 1927, dedicat tot sencer a la cultura occitana. Per a Josep Carbonell, aquest no va ser un número més. Amb ell s'acomplia, de cara la història, la represa, en bloc, de les relacions intel·lectuals entre els propugadors de la cultura catalana i els propugadors de la cultura occitana⁹.

És en aquesta revista, que Carbonell i Gener proposà que no es quedés tot en bones intencions i que es creés a Occitània una societat, la Societat d'Estudis Occitans, que, imitant la tasca de l'Institut d'Estudis Catalans a Catalunya, fos la impulsora i la unificadora de la cultura occitana. Dintre de l'estructura d'aquesta societat destacava la seva Secció Filològica, encarregada de la depuració i unificació de la llengua occitana, elaborant un diccionari, fixant una ortografia comuna i creant una gramàtica. I Carbonell especificava, concretament, que es seguís el model de l'obra realitzada per l'Institut d'Estudis Catalans¹⁰. La uni-

ficació i normalització ortogràfica de la llengua és fonamental per a la cultura de qualsevol territori, i Carbonell i Gener ho sabia.

Al Llenguadoc ja hi havia hagut intents de crear una gramàtica comuna per a tots els dialectes, i el poeta Frederic Mistral va aconseguir, amb la seva obra, establir un sistema simple i coherent, i, com afirma un historiador de la llengua occitana, va posar ordre on “abans dominava l'anarquia absoluta”¹¹. Però no n'hi havia prou. Calia trobar, a Occitània, un home que portés a terme aquesta tasca. I Carbonell i Gener el trobà.

Cito les paraules amb les quals el presentà en la *Memòria de 1929*, lliurada a la Diputació de Barcelona: “De sobres comprendreu que aquesta tasca de depuració no podria pas ésser menada a terme, si Déu no ens hagués deparat un cooperador acient i defensor sempre de les idees renaixentistes més radicals, coneixedor al detall des de la infantesa, de tot moviment polític i cultural de Catalunya, admirador profund de l'obra acomplerta pels nostres homes, filòleg de mèrit, diplomata per l'Institut d'Estudis Meridionals de Tolosa, parlem del llenguadocià, En Lluís Alibert, al qual havem confiat amb el beneplàcit unànime del companys d'OC, aquest paper fins a cert punt ingrat, d'unificador gràfic i depurador lèxic de les grans famílies lingüístico-regionals dels països d'OC ultrapirinencs”¹².

No consta quan va ser que en Carbonell i l'Alibert es van conèixer. El que és segur és que l'any 1929 ja eren amics. Qui era Lluís Alibert? Professionalment, era el farmacèutic de Montreuil de l'Aude, petita població del Llenguadoc-Rosselló, però, igual com l'enginyer Pompeu Fabra, era un gran aficionat a la filologia i a la història. En un article, titulat *Una setmana a Barcelona*, publicat per Alibert a la revista *OC*, manifestava els seus sentiments vers els catalans, i afirmava que ja feia més de trenta anys que sentia la identitat catalano-occitana, i que catalans i occitans érem germans de raça separats pels atzars de la política.

A aquesta unitat de raça corresponia, també, una unitat de llengua. Per això afirmaria que el català i els dialectes occitans són una llengua única, i és amb aquests criteris que elaboraria la seva gramàtica occitana. Alibert desitjava que la gramàtica occitana seguís

Lluís Alibert en una visita a Barcelona, amb Ventura Gassol, a l'extrem esquerre i, a la seva dreta, Francesc Macià, Pompeu Fabra i Josep Carbonell i Gener

els mateixos criteris lingüístics que la gramàtica de Pompeu Fabra, de qui ell es declarava fervorós deixeble. I aquesta era, també, l'opinió de Carbonell i Gener. Així, en el ja citat número 21 de *L'Amic de les Arts*; demanava als escriptors catalans que col·laboressin a la revista occitana *OC* i ho fonamentava “en una quasi unitat idiomàtica, base primordial de tota cultura”. I en un altre paràgraf del mateix article insistia: “Pirineus enllà, viuen deu milions d'ànimes que en la intimitat parlen una llengua vergonyant, la qual, amb lleus variants i matisos és la nostra llengua”¹³.

I el poeta Josep Vicenç Foix especificava els avantatges que tenia que l'obra unificadora dels dialectes occitans es fes d'acord amb la gramàtica catalana, perquè això faria que una obra escrita en qualsevol dialecte català o occità es pogués llegir en els territoris tan catalans com occitans. Sobre això, en el mateix número de *L'Amic de les Arts*, escriu: “Oi que si aquest esforç unificador progressés, aquella comunitat cultural, que feia esperar per a un llibre editat a Marsella a Palma de Mallorca o a Montpeller quinze milions de lectors, podria esdevenir una magnífica realitat”¹⁴.

Si era clar que una gran part dels occitanistes estaven d'acord amb la identitat lingüística catalano-occitana, no era tan clar que estiguessin també d'acord amb l'existència d'una identitat nacional comuna, o, com apareix en molt escrits, d'una identitat de raça entre Occitània i Catalunya, i, quan parlen de nacionalitat conjunta, no ho fan en termes polític-organitzatius, sinó, més aviat, d'un nacionalisme cultural.

De fet, va ser en el romanticisme quan s'insistí

més en aquesta unitat nacional entre les terres dels dos costats del Pirineu. Es recordava la identitat políticocultural que va existir en l'època romana entre les províncies Tarraconensis i Narbonensis. I més tard, en l'època carolíngia, amb l'existència en el segle IX de la Marca Hispànica, es podia parlar, també, d'algun tipus d'unitat nacional, des del Roine fins al Llobregat. I finalment en el segle XIII, en un temps en què una part del sud de França retia vassallatge al rei d'Aragó Pere II el Catòlic, es pogué pensar en una unitat política real. La derrota de Muret el 1213 va marcar la fi d'aquesta relació i, des d'aleshores, el nord i el sud dels Pirineus es van constituir en entitats nacionals diferents.

Per referir-se a catalans i occitans, Carbonell i Alibert fan servir en els seus escrits les expressions "germans de raça" ¹⁵ o "les nostres terres germanes" ¹⁶ i, segurament, aquestes expressions al·ludien, d'alguna manera, al que avui entenem per nació. Però no és clar si es referien només al present o potser hi havia també un desig d'un futur, que ells, duts pel seu entusiasme, consideraven proper. I també és cert, que potser altres podien veure amb bons ulls que, en el futur, aquesta identitat cultural es convertís en una realitat políticoadministrativa, potser en una confederació d'estats.

Fins a aquí he intentat mostrar quina era la situació sòcio-cultural catalana quan va aparèixer el *Manifest sobre Llengua i Pàtria*. Vegem aquest manifest. Com he dit, el manifest titulat *Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria* es va publicar el dia 6 de maig de 1934 al diari barceloní *La Veu de Catalunya*, amb la finalitat d'aclarir els dos conceptes, la llengua i la pàtria. I per què va aparèixer? Perquè, segons els signants, s'havia produït una confusió en aquests conceptes, i els responsables de la confusió eren, fonamentalment, els occitanistes. El text és relativament curt però contundent. No permet cap dubte.

El *Manifest* consta de cinc apartats, encapçalats amb números romans ¹⁷:

I. En el primer apartat es concreten els motius de la seva publicació: unes desviacions conceptuals que comporten "perills gravíssims". Aquestes desviacions són: la primera, considerar que la nostra pàtria està "formada únicament pel territori de la Generalitat", i la segona, donar a la nostra pàtria una extensió excessiva integrant en una mateixa entitat Catalunya i Occitània.

II. En el segon apartat es deixa clar quina és l'extensió de la nostra pàtria. La nostra pàtria comprèn les terres del Principat, València, Balears, Rosselló i les comarques orientals d'Aragó. És a dir el que avui dia anomenem Països Catalans.

III. El tercer apartat està dedicat a combatre la primera d'aquestes desviacions, la que redueix la nostra pàtria als territoris de les quatre províncies. Aquest error està molt estès, però, sortosament, la Renaixença ha anat fent que es vagi prenent consciència de la to-

talitat de la pàtria. La segona d'aquestes desviacions, l'occitanista, és la que considera que Occitània forma part de Catalunya, i "constitueix un obstacle gravíssim per l'assoliment d'aquest objectiu".

IV. L'apartat quart està dedicat a combatre aquesta segona desviació, la desviació occitanista. Cito literalment: "es troba força estesa l'opinió que tots els territoris compresos del Llemosí al sud de València, i dels Alps a l'Atlàntic, parlen una sola llengua amb diversos matisos o dialectes, els quals, suposen, són poc diferents. Això porta, naturalment, a la conclusió que dintre del marc de la pretesa llengua occitànica es troben, en un mateix peu d'igualtat, el valencià i el català, el llemosí i el provençal, el gascò i el mallorquí, etc." Els signants d'aquest manifest no estan d'acord amb aquesta opinió, perquè la raó científica s'oposa frontalment a la teoria occitanista, ja que, "avui, la lingüística afirma que el català i la llengua d'oc ... són dues llengües diferents, constitueixen dos grups lingüístics a part."

V. En el cinquè i últim apartat, es torna a insistir en la necessitat de tenir clar el concepte de pàtria, recordant els problemes que van ocasionar en el segle passat les vacil·lacions ortogràfiques i gramaticals que van dificultar notòriament l'expansió de la literatura i la cultura catalana. I acaba: "Calia evitar, doncs, que unes vacil·lacions semblants en el concepte de Pàtria vinguessin ara a pertorbar i retardar en el nostre poble la consolidació d'una plena consciència nacional".

El *Manifest* està signat per Pompeu Fabra, Ramon Aramon, Pau Vila i Rovira Virgili, entre altres. En els signants hi havia la major part de la intel·lectualitat catalana. Hi va haver, però, alguns intel·lectuals, com Manuel de Montoliu i Ferran Soldevila, que, encara que estaven d'acord amb el contingut del manifest, es van negar a signar-lo perquè el consideraren inoportú.

Com he dit, el *Manifest* considera que les desviacions provenen del cantó dels occitanistes. I la persona més rellevant dintre de l'occitanisme català era, sens dubte, Josep Carbonell i Gener. El romanista i professor de la universitat de Viena Georg Kremnitz afirma que el manifest havia estat escrit clarament en contra de les idees de Carbonell i Gener ¹⁸. El 1989, gràcies a l'ajuda d'uns bons amics sitgetans, vaig tenir ocasió de ser rebut a les dependències de l'Institut d'Estudis Catalans per Ramon Aramon i Serra, un dels autors materials del manifest. Ell em confirmà, plenament, la suposició del professor Kremnitz: el manifest va ser escrit pensant, de manera molt especial, en Carbonell, i també en Foix.

L'aparició d'aquest manifest va disgustar profundament Josep Carbonell. El mestre i amic Pompeu Fabra, lloat per ell en l'últim número de *L'Amic de les Arts* amb les elogioses paraules de "A Pompeu Fabra, per qui la llengua catalana, caiguda la grandesa antiga, perduda en corriols selvàtics, ha retrobat els camins reals del món. Homenatge dels redactors i la col·labo-

ració occitana de l'Amic de les Arts a tan alta, a tan viva, encarnació de la intel·ligència”¹⁹, aquella persona que ell qualificava “encarnació de la intel·ligència” i que havia tornat a situar la llengua catalana al món, posava en dubte i criticava les idees per les quals ell havia lluitat tant. Coll i Alentorn, que coneixia bé Carbonell diu: “Estic segur que el pobre Carbonell va tenir un disgust el dia que va sortir aquest manifest perquè, realment, ell era conscient que exagerava una mica, però ho feia perquè veia que això era un camí per a l'expansió de l'esperit i la cultura de Catalunya”²⁰.

Carbonell i Gener degué saber, pels seus molts amics, que aquest manifest s'estava gestant. Desconeixem si Fabra li va comunicar alguna cosa abans de la seva publicació. Potser sí que ho va fer, si considerem que Fabra va tenir la delicadesa, com demanant disculpes, de fer-ho saber a Alibert en una carta que es publicà a la revista *OC*. És curta i val la pena conèixer-la. Està datada el 7 de maig de 1934 i diu:

Sr. Luis Alibert,

Estimat amic, ja sabeu com us estimo i com estimo l'obra lingüística que realitzeu a Occitània, paral·lela a la que hem realitzat a Catalunya. Si he firmat, doncs, el manifest que han redactat alguns filòlegs catalans (i que suposo que no trigareu en conèixer) és que no té altre objecte que desfer lamentables confusions que constitueixen un perill per al nostre moviment nacionalista, sense que en cap manera es vulgui anar, amb ell, en contra l'entesa cordial que convé que existeixi entre dos pobles germans, el nostre i el vostre. No hi heu de veure cap desafecte envers la vostra terra, de la qual tots els firmants són bons amics. Solament que creiem que en el desig d'ajudar-nos mútuament en les nostres reivindicacions no hem de fundar-lo en teories que no responen a la realitat i que, per tant, ens farien, a la llarga, més mal que bé:

ací ja estan fent mal. No convé, per ara, anar (com han fet alguns occitanistes catalans) més enllà de les afirmacions fetes per vos i per mi el dia que donàreu la vostra conferència a la Universitat de Barcelona. L'adhesió de Nicolau d'Olwer i la meua a aquell manifest no significa en absolut cap enteneïment en la nostra occitanofilia. Estigueu-ne segur!

Cordialment vostre

Pompeu Fabra

Curiosament no he trobat cap document en què Carbonell mostri el seu parer sobre el manifest, ni cap carta, a les que ell era tan aficionat, en què expressi el seu estat d'ànim. Va seguir treballant amb el mateix entusiasme i dedicació com abans de l'aparició del manifest. L'Alibert, però, sí que va contestar al manifest. Diu: “Creiem que el manifest, ... mereix un comentari, principalment perquè ha estat signat per una llista d'hommes que representen la flor i nata de la cultura catalana actual”. I, tot i reconeixent que Pompeu Fabra és el millor coneixedor del català modern, conclou referint-se a la primera “desviació”, la de la unitat lingüística, “no saltres els occitans seguirem considerant el català com un idioma occitano-romànic, segurs d'estar d'acord amb la majoria dels filòlegs que han estudiat el tema i amb la realitat viva”. I respecte a la segona desviació, la de la unitat nacional, és més condescendent i ho deixa per a un futur: “El futur pot modificar la posició dels nostres descendents, però ara per ara seria una cosa inútil i potser perillosa anar més enllà del que diu el manifest: l'occitanisme deu romandre dins del pla cultural i econòmic guardant-se dels somnis unitaristes”²¹.

Gràcies a l'entusiasta i eficaç tasca de Josep Carbonell i Gener, un any més tard, el 1935, s'editava a Catalunya el primer volum de la *Gramàtica Occitana* d'Alibert, i el 1937, també a Catalunya, el segon volum de l'obra.

NOTES:

¹ VINYET PANYELLA: *Josep Carbonell i Gener (Sitges, 1897-1979). Entre les avantguardes i l'humanisme*, Barcelona (Edicions 62) 2000.

² Robèrt Lafont a *Serra d'Or*, num 107 agost 1968, pàg 31.

³ MANUEL ALQUÉZAR I MONTAÑÉS: *La correspondència entre Lois Alibert i Josep Carbonell i Gener (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)*, Barcelona (Institut d'Estudis Catalans. Biblioteca Filològica, XXIII) 1992, pàg. 49.

⁴ Robèrt Lafont a *Serra d'Or*, num 107 agost 1968, pàg 31.

⁵ Josep Carbonell i Gener a *L'Amic de les Arts*, núm 21, any 1927, pàg 111.

⁶ VINYET PAÑELLA: *Notes per a la biografia de Josep Carbonell i Gener*, a *Miscel·lània Penedesenca 1979*, pàg 209.

⁷ JOSEP CARBONELL I GENER: *Memòria (1930) Expansió cultural al migdia gàl·lic*, Sitges (Impremta Puig) pàg 29 i s.

⁸ MIQUEL COLL I ALENTORN: *Acte en homenatge a l'il·lustríssim Josep Carbonell i Gener*. Quaderns del GES num 8, Sitges (Grup d'Estudis Sitgetans) 1981, pàg. 10.

⁹ JOSEP CARBONELL I GENER: *Per una "Societat d'Estudis Occitans"*, a *L'Amic de les Arts*, núm 21, any 1927, pàg 39.

¹⁰ *OC* I gener 1924 - març 1929, núm 81, pàg 1.

¹¹ PEIRE BEC: *La llengua occitana*, Barcelona (Edicions 62) 1977, pàg 13.

¹² JOSEP CARBONELL I GENER: *Memòria occitana*, Barcelona (Edicions 62) 1977, pàg 13.

¹³ Josep Carbonell i Gener a *L'Amic de les Arts* núm 21, 1927, pàg 111.

¹⁴ J. VICENS FOIX: *Comunitat cultural occitana*, a *L'amic de les Arts* núm 21, 1927, pàg 115.

¹⁵ LLUÍS ALIBERT: *Una setmana a Barcelona*, a *OC* II, abril 1929 - abril 1930, núm 120, pàg 1.

¹⁶ Carta enviada per Alibert a Ventura Gassol el 27 de desembre de 1956 (ArxNÇ 4.2.1.5971).

¹⁷ He fet servir la versió que, amb el títol *Un manifest*, va sortir apareix a la revista *OC* III, juliol 1931 - abril 1934, núm 16-

17. Només cito entre cometes els fragments que són còpia literal del text.

¹⁸ GEORG KREMnitz. *Fabra i Alibert, a Miscel·lània Badia i Margarit*, 1986. pàg 239.

¹⁹ Josep Carbonell i Gener a *L'Amic de les Arts* núm 30, 1928, pàg 211.

²⁰ *Acte en homenatge a l'il·lustríssim Josep Carbonell i Gener*, Sitges (Grup d'Estudis Sitgetans, Quaderns del GES nº 8) 1981, pàg 11.

²¹ LLUÍS ALIBERT: *Comentari al manifest Desviacions en els conceptes de llengua i Pàtria*, a *OC III*, juliol 1931 - abril 1934, núm16-17, pàg 80.

Llocs, cases i famílies sitgetanes

CAN BIS DELS FIGUEROTS

Àngels Jordà i Alsina

Entre els anys 1855 i 1856, Aleix Vidal i Quadras (Sitges 1797 - Barcelona 1883) va fer construir, entre la Torreta i l'extrem sud del carrer de la Davallada, la seva senyorial mansió, coneguda actualment com edifici Miramar. Però per a fer-la, necessitava un solar prou gran, i per aquest motiu va comprar uns terrenys de titularitat municipal i diverses finques particulars situades a la Davallada i al carrer de Sant Joan.¹

L'antic carrer de Sant Joan comprenia tant el carrer actual, el que encara conserva aquest nom, com l'avui dit carrer de Bernat de Fonollar. El carrer, doncs, de Sant Joan, baixava des l'antic hospital de Sant Joan, avui Maricel de Mar, i al final de la baixada feia un angle recte i continuava per l'avui encara dit de de Sant Joan. Actualment, el carrer de Fonollar, no tomba pel de Sant Joan sinó que té sortida, ampla i sense obstacles, a la Torreta. Però així no era així antigament. Aquesta sortida estava ocupada, gairebé del tot, per una de les torres de defensa de la muralla vella, dita torre de Santa Eulàlia, i més popularment la Torreta, nom que ha passat actualment al baluard que domina la platja de Sant Sebastià.

Al costat de la Torreta hi havia un correló que anava fins una petita porta, oberta al costat nord de la torre, i que s'anomenava portal de la Torreta.² Al final del correló, a la banda de muntanya, al costat del portal i a tocar la muralla, vivia una família de cognom Bis, de manera que al correló i al portal també se'ls donava, a voltes, el nom de correló i portal d'en Bis. La seva casa, que en l'actualitat ocuparia part del patí del edifici Miramar, fou una de las que Aleix Vidal i Quadras adquirí per construir el seu casal.

Els orígens sitgetans del cognom Bis, avui desaparegut de la nostra vila, es remunten a la segona meitat del segle XVI. A finals d'aquest segle, vivien a Sitges dos ciutadans d'origen occità de cognom Labisse, escrit també algunes vegades Labissa. La pronúncia de Labisse és 'la Bis', i en molts casos es prescindia de l'article i es deia simplement 'Bis'. Un d'aquest ciutadans Labisse es deia Joan, era mestre calderer i havia nascut a França, al municipi de Jussac,

avui a la regió de l'Alvèrnia-Roine-Alps³. L'altre, anomenat Pere, havia nascut ja a Sitges i feia de pagès. Almenys des del Capbreu de 1576, vivia al carrer de Sant Joan, i l'any 1592⁴ va comprar una peça de terra al Terme⁵. En els manuals de notari de l'època, Pere Labissa ja apareix de vegades amb el cognom Bis⁶.

Joan i Pere Labissa potser eren parents, o potser només tenien el mateix cognom, d'origen occità. Entre finals del segle XV i principis del XVII hi va haver una emigració molt important de gent de parla occitana des del Pirinèu i Migdia francesos cap a Catalunya. Els principals motius que van generar aquest corrent migratori foren la manca de recursos per a la subsistència degut a la superpoblació del país veí; i els efectes derivats de les guerres de religió que hi va haver a França (1560-1598). Per altra banda, Catalunya, a rel de la crisi demogràfica que patí en la baixa edat mitjana, era un territori despoblat i, per tant, un immens mercat d'oferta laboral. Els Labissa devien formar part d'aquesta onada migratòria.

Al Capbreu de 1611⁷, hi ha un Joan Labisa, pagès, fill del Pere Labisa del carrer de Sant Joan. Ho sabem perquè hi declara la casa d'aquest carrer i la peça de terra al Terme, i diu que són heretades del seu pare. I també un jornal de vinya proper a la masia de la quadra dels Gassons, avui Santa Bàrbara. També és propietari d'una peça de terra campa a les Comes, prop del camí de Jafre, el camí Pla⁸, provinent de Benedicta Febrera, àvia de la seva esposa "Àngela Bis", així, Bis.

En documents de finals del segle XVI i començaments del XVII, es van alternant les formes Labissa, Labisa i Bis, però en la segona meitat del XVII, Bis s'ha imposat ja definitivament. Les diverses variants es poden atribuir al caprici o a la percepció auditiva l'escrient de torn. En relació al pas de Labissa a Bis, es pot especular que, com que en aquell temps, quan les dones es casaven, adoptaven el llinatge del marit, sovint amb terminació femenina (el Bertran > la Bertrana, el Ferrer > la Ferrera...) es podia interpretar que una dona dita la Bisa o Bissa⁹ era la dona d'en Bis.

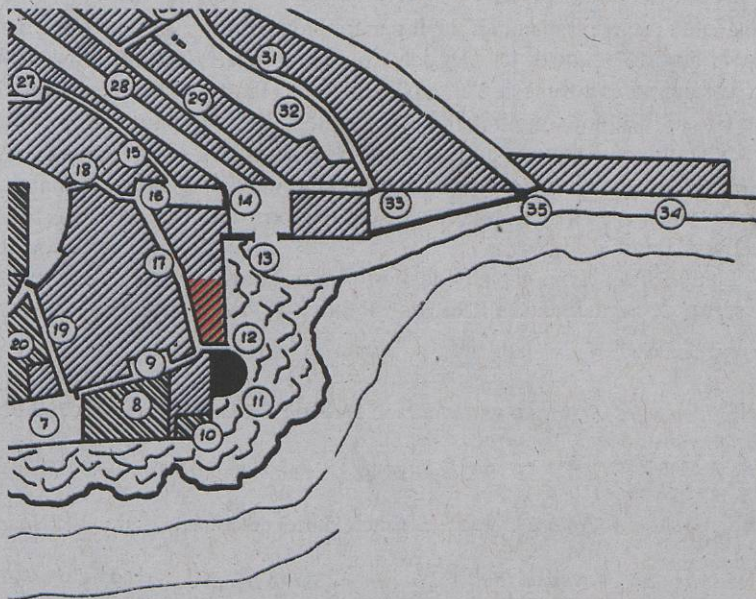
En el primer quart del segle XVII, Joan i Àngela

Labisa tenien dos fills, anomenats Joan i Pere, ja de cognom Bis. Joan era l'hereu del carrer de Sant Joan, feia de pagès, i el 26 de febrer de 1645 es casà amb Maria Matalí. Al cap d'uns anys l'esposa va morir, i el 31 d'octubre de 1650, Joan va contraure segones nupcies amb Maria Llopis, vídua de Jaume Benaprés. En Pere, que era mariner, es va casar el 8 de febrer de 1643 amb Marianna Duran. Els germans Bis van tenir fills i nets, alguns d'ells batejats Joan, el nom de l'avi Labisa. Així, l'any 1716, segons el padró que acompanya el Cadastre, a la Ribera vivia Joan Bis, mariner, nét de Pere i Marianna; i al carrer de Sant Joan, Joan Bis, pagès, nét de Joan i Maria. Desaparegut el cognom matern, per distingir-los s'utilitzava un motiu, en aquest cas el pagès era conegut amb el renom dels Figuerots.

El primer Joan Bis dels Figuerots documentat havia nascut el mes de març de 1677, fill de Joan Bis i Llopis i de Caterina Vidal. El 1716 vivia a la casa del carrer de Sant Joan amb la seva esposa, Maria Carbonell i Planas, els seus fills i dues germanes donzelles. Per mantenir la família, conreava, amb l'ajut d'un ase, dues peces de vinya als Recreus i a les Comes¹⁰. Al terreny situat a la partida dels Recreus, tenia uns quants garrofers, i per això, aquest tros, prop de la Creu de Ribes, s'anomenava popularment els garrofers d'en Bis.¹¹

A Sitges, un figuerot és una figuera de moro¹², per tant es pot endevinar que en alguna de les propietats de Joan Bis i Vidal hi creixien de forma significativa aquestes plantes, i d'aquí el renom dels Figuerots. Per això, la casa pairal del carrer de Sant Joan era coneguda com can Bis dels Figuerots. Devia ser una construcció senzilla, potser de dues alçades i una mica d'eixida al darrere, separada dels patis veïns del carrer de la Davallada per un marge a fi d'evitar esllavissades de terreny, ja que entre els dos carrers hi havia un desnivell. Un talús sorrenc, assolellat i vora mar era un bon lloc per a trobar-hi la planta cacfàcia. Ultra si es té en compte que l'any 1793¹³, el seu nét, un altre Joan Bis dels Figuerots, va presentar davant la Cúria de la vila un plet contra Gaspar Bori i Camps, dit Dotzes¹⁴, mariner, veí del carrer de la Davallada, per una figuera, sense especificar l'espècie, que li causava perjudici al cup i al celler.

El darrer Joan Bis dels Figuerots fou el nét del de la figuera. Es deia igual que l'avi, Joan Bis i Vidal (1753-1821), era fill de Pere Bis i Carbonell (1718-1771), pagès, i de la seva primera esposa, Maria Vidal i

Els voltants de la Torre de Sant Joan segons el mapa Rabentós de 1839:

- 7** en vermell can Bis
- 8** antic Hospital de Sant Joan
- 9** placeta de Sant Joan, avui racó de la Calma
- 10** antiga torre de Sant Pere, aleshores escorxadador
- 11** la Torre de Sant Joan
- 12** el portal d'en Bis
- 13** porta de Sant Sebastià o de Barcelona
- 15** carrer d'en Bosc
- 16** part ampla del carrer de la Davallada
- 17** carrer de Sant Joan
- 18** part estreta del carrer de la Davallada
- 19** correló de la Rectoria
- 29** carrer de Barcelona
- 31** carrer de Sant Sebastià, aleshores carrer de Jafre
- 32** el Vall

Batlle (1727-1765). Estava casat amb Maria Rosa Palmeta i Robert (1754-1817), filla de la seva madrastra Rosa Robert, vídua de Francesc Palmeta, casada en segones nupcies amb Pere Bis. La família Bis i Palmeta vivia a la casa pairal, can Bis dels Figuerots, i es guanyava la vida conreant les seves vinyes de Damunt de Can Milà dels Ferrers (Recreus) i del camí Pla (les Comes)¹⁵, fins que el pare, a rel d'una mala caiguda de cavall, va quedar impossibilitat per treballar.

A partir d'aleshores tot va ser desgràcies i maldecaps. El 1810, ho explica davant la cort del Batlle¹⁶ el mateix Joan Bis, que viu al carrer de Sant Joan amb la seva esposa, Rosa, dos fills, una filla casada, dita Rita i una néta, anomenada com la seva mare: el fill petit, Joaquim, de disset anys es típic, "absolutamente impedido de trabajar e inútil para toda operación", la filla estava casada amb Carles Llopis i Sans, un mariner del que no se'n tenia notícia des que havia marxat cap Amèrica vuit anys enrere, "de modo que sólo ha tenido el asilo de re-

fugiarse a mi casa con su hija”, i el gendre havia mort ofegat l'any 1813 prop de les illes dels Columbrets quan viatjava de regrés a Sitges en el vaixell del patró Francesc Bussó¹⁷. L'únic que treballava era Antoni, el fill gran, i sembla que tampoc no estava gaire bé de salut. “Nuestra subsistencia depende de dicho Antonio y el día que no pueda trabajar es el de mayor desolación para esta pobre familia”.

L'any 1824, segons el padró, la mestressa de la casa del carrer de Sant Joan era Rita Bis i Palmeta (1780-

1851), vídua, que vivia amb la seva única hereva, Rita Llopis i Bis (~1803-1854), el marit d'aquesta Pau Llori i Huguet, mariner, natural de Tarragona, i una filla de la parella, Rita Llori i Llopis (~1823-1890). El 1852¹⁸, Rita Llopis i Bis, vídua Llori –la darrera a portar el cognom familiar– continuava vivint al carrer de Sant Joan amb els seus fills, Rita, casada amb Anton Rovira i Manius, pescador; Josepa i Ignasi, els quals, anys després, varen vendre can Bis dels Figuerots a Aleix Vidal i Quadras.

NOTES

¹ AHS. *Llicències d'Obres a particulars* n° 5/1856 i *Eco de Sitges* 5.XI.1978 p 10, MANEL (MANEL FERRER I HILL): *La senyorial mansió Vidal i Quadras*.

² IGNASI Me MUNTANER: *El terme de Sitges i la seva rodalia. Els seus noms de lloc*, vol II, Sitges (Grup d'Estudis Sitgetans) 2016, p 576-578

³ AHS. *Manuels de Notari 1588-1591*. Antoni Sariol notari, any 1591 p 141: Joan Labissa, calderer occità, accepta un ajudant.

⁴ AHS. *Manuels de Notari 1592-1596*. Antoni Sariol notari, any 1592 p 95-96: Pere Labissa, pagès de la vila de Sitges, compra a Eulàlia Magina una peça de terra al Terme, que afronta a l'E i al S amb una rasa, a l'O amb Francesc Llopis (abans Jaume Llopis), i al N amb altres honors del comprador,

⁵ El terme Terme eren les terres limitades, aproximadament, pel Vinyet, el mar, la riera de Ribes i el Coll. Comprenia els Recreus, les Tàpies d'en Milà i la rasa de Santa Maria (devia ser prop del Vinyet) (Vegi's MUNTANER o. c. vol.II p 566

⁶ AHS. *Manuels de Notari 1588-1591*. Antoni Sariol notari, any 1591 p 347: Pere Bis, pagès, paga un lluïsm.

⁷ AHS. *Capbreu de 1611* p 215. Joan Labisa, pagès de la vila de Sitges, declara una casa al carrer de Sant Joan, heretada del seu pare Pere Labisa, pagès de Sitges, que ja n'era propietari al Capbreu de 1576. La casa, situada prop del portal de Santa Eulàlia, afronta a l'E amb la muralla vella de la vila, al S amb el carrer de Sant Joan, a l'O amb Pere Miravent i al N amb Joan Marquès.

⁸ Vegi's MUNTANER o. c. vol I p 309.

⁹ APS. *Llibre Òbits 1626-1647*, any 1626: enterrament de Magdalena Bissa, vídua de Joan Bis, pagès del carrer de Sant Joan.

¹⁰ AHS. *Capbreu 1680* p.190: Joan Bis, pagès, fill de Joan Labisa. *Cadastr 1716*: Joan Bis dels Figuerots. La propietat dels Recreus, que afrontava al N amb el terme de Ribes, comprenia les dues peces de terra declarades per separat al Capbreu de 1611, la de la quadra dels Gassons i la del Terme.

¹¹ AHS. *Cadastr 1722* n° 596 Recreus i n° 597 les Comes.

¹² Vegi's MUNTANER o. c. vol II p 759.

¹³ AHS. *Processos i Actuacions jurídiques davant la Cort del Batlle*, n° 2/1793

¹⁴ Vegi's *Eco de Sitges* 5.XI.1978 p 10, MANEL (MANEL FERRER I HILL): *La senyorial mansió Vidal i Quadras*.

¹⁵ AHS. *Cadastr 1772* n° 524 (casa del carrer de Sant Joan), n° 227 (camí Pla) i n° 337 (Damunt de Can Milà dels Ferrers).

¹⁶ AHS. *Processos i Actuacions jurídiques davant la Cort del Batlle* n° 45/1810

¹⁷ Arxipèlag d'origen volcànic situat 55 km al sud-est del cap d'Oropesa, davant la costa de Castelló de la Plana

¹⁸ AHS. *Esborrany de padró de l'any 1852*

EL GRUP D'ESTUDIS SITGETANS

TREBALLA DES DE FA QUARANTA ANYS
PER LA CULTURA SITGETANA

PUBLICANT LLIBRES I FENT CONFERÈNCIES I EXPOSICIONS
SOBRE TEMES LOCALS

SI VOLS AJUDAR-LO, FES-TE'N SOCI